

KONCEPCE ZÁVAŽNOSTI DUŠEVNÍCH CHOROB

Dr. Paolo Cianconi, chirurg, odborník v psychiatrii, psychoterapeut – antropolog a znalec u soudu Římské roty

OBSAH

Úvod. – 1. Kanonicko-soudní významy nóty o závažnosti psychických anomálií. – 2. Koncepce závažnosti v psychologicko-psychiatrickém rámci. – 3. Srovnávací shrnutí.

ÚVOD

Tato úvaha zabývající se koncepcí závažnosti duševních chorob tvoří část obsáhlejšího pojednání týkajícího se znalecké psychiatrické činnosti ve sporech o neplatnost manželství, ve kterých byla neplatnost obhajována kvůli jedné z forem nezpůsobilosti k vzájemnému souhlasu. Obvykle mezi různými otázkami, na které musí znalec odpovědět, bývá položena také otázka týkající se závažnosti případné anomálie. Následující šetření, vyzískaná v místě zjištění znaleckého posudku, nám vnukly myšlenku možnosti, se kterou by bylo možné se setkat při nebezpečí dvojakosti: zdá se, že právní působitelé v některých případech předpokládali koncepci závažnosti týkající se zjištěných duševních poruch, daleko od koncepce, která se používá v psychologicko-psychiatrické oblasti. Odtud tyto nóty, pojaté především z pohledu znalce, které se předkládají jako jeden hlas v dialogu mezi znalci psychiatrie a právními působiteli, zejména soudci. Jsme přesvědčeni, že vzájemné pochopení používaných koncepcí, v tomto případě «závažnosti» duševních chorob nebo

jiných dysfunkcí, by dovolilo vyhnout se se jakémukoli způsobu dvojakosti. Že je možnost nedorozumění v této oblasti reálným nebezpečím, dosvědčují alespoň nepřímě, oba mistrovské projevy Jana Pavla II. z 5. února 1987 a z 25. ledna 1988, které pronesl u příležitosti zahájení soudního roku Římské roty (podrobněji budou uvedeny později).

Není mým záměrem vyjádřit se něco málo k systému kanonického práva; ale přesto práce pro církevní soud ze strany psychiatra vyžaduje alespoň minimum porozumění koncepcí, které náleží do oblasti kanonického práva, koncepcí týkajících se přímo otázek projednávaných ve sporech o neplatnost manželství. To je důležité pro stanovení «směru práce» znalce a správnou interakci psychiatrické vědy se zmíněným systémem, i když se jedná převážně o přijímání údajů získaných přínosem psychiatrů do kanonického soudního dvora. Z toho důvodu se zdá, že výchozím bodem je následující: jaký je význam označení závažnosti, přisuzované v soudní kanonické oblasti duševním anomáliím, ve vztahu s nezpůsobilostí k vzájemnému souhlasu? Následovat bude několik obdobných úvah psychiatrického řádu a druh srovnávací syntézy.

1. Kanonicko-soudní významy nóty o závažnosti psychických anomálií

Obvykle se uvádí, že soudce aplikuje právo na konkrétní případ. Je ovšem třeba mít v první řadě na mysli všechno to, co je stanoveno kanonickým zákonodárcem, i pokud jde o nezpůsobilost ke vzájemnému souhlasu, na soudci rovněž zůstává úkol stanovit skutečný dosah normy, vzhledem k tomu, že kán. 1095 je považován za druh prohlášení co do podstaty platný skrze přirozené právo nebo *ex natura rei*. Současný styčný bod je tak stanoven v kán. 1095 CIC 1983; obdobné je také nařízení kán. 818 CCEO.

Jak je dobře známo, kán. 1095 rozlišuje ve svých třech odstavcích tři formy nezpůsobilosti ke vzájemnému souhlasu: nedostatek postačujícího užívání rozumu (°1), vážný nedostatek rozvahy v úsudku (°2) a neschopnost přijmout podstatné manželské povinnosti (°3). Z vlastního textu kán. 1095 vyplývá, že nóta o závažnosti bývá explicitně použita pouze u °2, kde se prohlašuje, že neschopní uzavřít manželství jsou ti, «kterým závažným způsobem chybí rozvaha v úsudku týkající se podstatných manželských práv a povinností, které se mají vzájemně darovat a přijmout». Zmínka o «závažném způsobu» není psychickou anomálií, která by, jak se předpokládá, způsobila nedostatek rozvahy v úsudku; přirozeně ani ne rozvahou v úsudku, nýbrž situací nedostatku rozvahy v úsudku: takový nedostatek zahrnuje nezpůsobilost podle kán. 1095, °2, jestliže je *defectus* závažný; což má za předpoklad, že je možné určité odstupňování takového nedostatku - nezbytné rozvahy

v úsudku. Zákon nebo kanonické norma, která se opírá o substantiální úroveň, neprojednává možné příčiny skutku, ale určuje pouze původ určité formy nezpůsobilosti (která je zde stručně nazývána jako «nedostatek rozvahy v úsudku»), jestliže se ukáže pravdivým závažný nedostatek rozvahy v úsudku. Přesto je třeba mít na paměti, že na druhou stranu k psychologicko-psychiatrickým popisům koncepce rozvahy v úsudku, směrnice připojuje další náležitost: hranici vyvozenou z předmětu potřebné rozvahy v úsudku, která se týká samotných *podstatných* manželských práv a povinností. Tento poslední činitel je proto ryze právní povahy. Následkem toho se nóta o její závažnosti v kán. 1095, °2 značně klade do právního oboru a v oblasti psychiatrie nenachází analogický případ.

Kán. 1095, °3, neobsahuje žádnou explicitní zmínku k nótě o závažnosti anomálie; text pouze stanovuje hranici: příčina psychické povahy, u kanonického soudního dvoru obvykle označovaná jako «psychická anomálie», přičemž se samozřejmě nepřihlíží k jakémukoliv systematickému uvážení přírodních věd. Jistá normativní nerozhodnost je docela pochopitelná, vzhledem k tomu, že se jedná o směrnici všeobecného dosahu. Důraz bývá kladen na právní určení nezpůsobilosti ke vzájemnému souhlasu (srov. *Sunt incapaces matrimonii contrahendi* v úvodní části kán. 1095). Takováto nezpůsobilost, co do právní kategorie, nepřipouští gradace: nezpůsobilost buď je nebo není.¹

Samotný text °1 a °3 kán.1095 však umožňuje vycítit, že je zde je zamlčena poněkud významná příčina nezpůsobilosti, jestliže její

¹ Srov. «Nupturiens capax vel non capax se praebet et via media haud existit» (coram Monier, výrok z 5.února 1999, RRDec., svazek XCI, str.51, °7). Případné zmínky k právníctví Římské rotý nebo kanonistické doktríně jsou zde rozuměny jako fakta v podobě úvah.

následky jsou z právního hlediska natolik závažné. Kán. 1095, °1, implicitně pamatuje na situaci, ve které je zjištěno *nedostatečné* používání rozumu, zatímco °3 téhož kánonu prohlašuje, že *incapacitas assumendi* jsou zasaženi ti, kteří nemohou přijmout podstatné manželské povinnosti z důvodů psychického rázu. Není proto divu, že někdy se nóta o závažnosti připisuje k právní kategorii nezpůsobilosti a evidentně se odvolává na závažnost příčiny (psychické anomálie) nebo na význam následku (nezpůsobilosti) a používá v tomto posledním případě termínu «*gravitas*» ve smyslu právního významu.²

Možná určitá neurčitost kán. 1095, která by dokonce mohla budit dojem tautologie (zejména v °3), přispěla k některým nepřijatelným právními aplikacím, oznámeným v podstatě oběma výše zmíněnými papežovými projevy. S jasným úmyslem zásahu v interpretaci kán. 1095 a s vůdčím záměrem pro korektní soudní uplatnění téhož kánonu, Jan Pavel II. mimo jiné stanovil dva důležité «opěrné body». V první řadě se odvolává na to, co řekl ve svém projevu z 5.února 1987, který se týkal samotné koncepce nezpůsobilosti a minimální náležitosti její příčiny.

Pokud jde o první stanovisko, postavil nezpůsobilost do srovnání s obtížemi a zdůraznil, že «pouze *nezpůsobilost* a ne už *obtíž*, která poskytuje souhlas a která vytváří opravdové společenství života a lásky, zneplatňuje manželství ».³ Toto je aspekt, který se sám pro sebe vztahuje především k právnímu hodnocení, ale který má váhu i pro znalce, kteří jsou povoláni, aby spolupracovali s církevní-

mi soudy. Jedná se vskutku o antropologické přesné vyjádření, nebo přesněji vztahující se ke křesťanské antropologii, jestliže bereme v úvahu další odvolání vyslovená v tomtéž projevu k tématu celkové vize lidské osoby. Avšak přímo pro znalce je důležitý projev téhož papeže z 25.ledna 1988, ve kterém se opírá o obsáhlé předpoklady, papež chtěl zdůraznit se znalci církevního práva určitou koncepci normálnosti, ve které jsou ovšem zahrnuty principy křesťanské antropologie. Papež z toho důvodu stanovil: «zatímco psychologovi nebo psychiatrovi se může každá forma psychopatologie zdát neslučitelná s normálností, pro znalce církevního práva, který se inspiruje zmíněnou celkovou vizí osoby, je koncepce normálnosti a tudíž normální lidské situace na tomto světě, chápána i v případech mírných forem psychologické obtíže, s následující výzvou následovat Duchu Svatého i v trápení a za cenu odříkání a obětí»⁴ Tato poslední úvaha se může dostat do konfliktu s koncepcí normálnosti, která je běžně platná v přírodních vědách, zejména v psychiatrii.

Pokud jde o druhé stanovisko, Jan Pavel II. zformuloval druh minimálního kritéria nezbytného pro účely prohlášení nezpůsobilosti ke vzájemnému souhlasu a stanovil ho jako závažnou formu anomálie. Doslovně prohlásil: «Skutečná nezpůsobilost je hypoteticky možná pouze za předpokladu výskytu vážné formy anomálie, která ať se definuje jakkoliv, musí značně poškodit schopnosti chápání a/nebo vůle kontrahenta».⁵ Což je zajisté přípustitelné, jestliže máme na paměti filozofický princip nutnosti postačitelne příčiny, to

² Srov. «*unius Iudicis est existimare de gravitate iuridica perturbationis psychicae quoad caput nullitatis*» (coram Alwan, výrok z 28.května 1999, *tamtéž*, svazek XCI, str. 422, °11).

³ AAS 79 (1987), str.1457, °7.

⁴ AAS 80 (1988), str. 1181, °5.

⁵ AAS 79 (1987), str. 1457, °7.

jest, že by existoval opodstatněný, pravděpodobný motiv, aby bylo možné přikročit k zahájení řízení.

Až sem se principy zdají být jasné. Určitá polarizace postojů se naopak zdá na sebe upozornit v právnictví, ve kterém – ve vztahu k psychické anomálii jakožto příčině nezpůsobilosti (v souvislosti s kán. 1095, °1 a °2) – je někdy požadována závažná příčina, aby mohla být prohlášena nezpůsobilost ke vzájemnému souhlasu⁶ (což by vedlo k hodnocení vnitřní závažnosti anomálie), jindy se trvá spíše na souvislosti postačující kauzality mezi anomálií a nezpůsobilostí⁷ (což vede ke zkoumání především vnější závažnosti téže anomálie, neboli jejího účinku vedoucímu k nezpůsobilosti).

Zdá se, že právnictví se orientuje především na tuto posledně zmiňovanou cestu, aniž by však zcela upustila od té první. Následky průkazného systému těchto dvou typů přístupu se shodují: obvykle se na znalci žádá, aby prověřil případ (osobu, předmět šetření a ještě akta spisu) za účelem ověření, zda se nějaká anomálie psychického rázu na úkor jednoho (nebo obou) manželů vyskytla a jestliže byla odpověď kladná, znalec je povinen referovat o zjištěné anomálii (její povahu, zkoumání původu nemoci, závažnost, možnost vyléčení nebo překonání krize) a přesně se vyjádřit k vlivu, který taková anomálie měla na psychické schopnosti subjektu ve chvíli učinění souhlasu. Přesto nejsou často otázky takto členěny. Může se stát, že vnitřní závažnost může být považována za známku nezpůsobilosti, zatímco naopak kvalifikace poru-

chy jako *ne závažná* by se zdála být přijata za příznačnou postačitelne způsobilosti. A je to právě zde, kde se spouští vážné nebezpečí dvojakosti mezi znalcem, který souhlasně se svojí profesí používá označení závažnost (a jejích stupňů) podle měřítek používaných v psychiatrii, které však mohou být v soudním kanonickém oboru dekodovány s jiným významem.

Když se znovu vrátíme do kanonického oboru, významný je také přínos Nauky *Dignitas connubii*, která tím, že stanovuje, co by mělo být žádáno od znalců ve sporech o nezpůsobilost ke vzájemnému souhlasu, jde podle určitého způsobu odstupňování. Na prvním místě nařizuje, aby soudce nesměl opomenout na znalci žádat zprávy týkající se případné psychické anomálie posuzované samostatně (doslovně: «jestliže jedna nebo obě ze zúčastněných stran v době uzavření manželství byly zasaženy nějakou zvláštní anomálií, stálou nebo přechodnou, ať by byla její závažnost jakákoli; kdy, z jakých důvodů a za jakých okolností se taková anomálie se objevila a projevila» [článek 209 §1 DC]), zatímco pod § 2 téhož článku Nauka přesněji projednává jednotlivé aspekty, které se vztahují k předmětu znaleckého posudku v oblasti jednotlivých bodů kán. 1095. Co se týče důvodů nedostatku používání rozumu a nedostatku rozvahy v úsudku, velmi jasně mluví označení *Dignitas connubii*, že od znalce se musí žádat jeho názor týkající se vlivu anomálie na oblasti, které se zajímají o tyto dvě formy nezpůsobilosti. Již méně jasné je sepsání článku 209 § 2, °3, týkající se důvodu *incapaci-*

⁶ Srov. Jasné potvrzení učiněné ve výroku coram Burke z 20.října 1994: «Pacificum est in iurisprudencia quod turbatio psychica oportet sit gravis» (RRDec., svazek LXXXVI, str. 448, °4).

⁷ Srov. «E tenore canonis nexus causalitatis requiritur inter anomaliam psychicam et assertam incapacitatem, quae scilicet causetur necesse ab elemento vel facto dominio alterutrius vel iurisque contrahentis subtracto» (coram Funghini, výrok z 23.dubna 1997, *tamtéž*, svazek LXXXIX, str. 355, °5).

tas assumendi, v němž, zdá se, jsou částečně zaměněny oba dva typy hodnocení (samotné anomálie a jejího vlivu na jedince připravujícího se na sňatek);⁸ také zde se znalec musí vyslovit k případným⁹ zneplatňujícím účinkům, způsobeným zjištěnou anomálií. Tudíž v souhrnu, Nauka *Dignitas connubii* dost zřetelně rozlišuje dvě stanoviska, předmět znaleckého zkoumání: (a) určení samotné anomálie a jestliže je již zjištěná, určení v ryzí psychiatrickém rámci a (b) vymezení významu téže anomálie na duševní schopnosti jedince připravujícího se na sňatek ve chvíli učinění souhlasu.

K tomuto poslednímu hledisku znalec přistupuje s nástroji, které jsou psychiatrii vlastní, ale předmět zkoumání se přesouvá směrem k soudně-kanonické oblasti se vším tím, co to s sebou nese. V obou dvou dimenzích se obvykle požaduje vyčíslení anomálie ve výrazech závažnosti (nebo nezávažnosti), vhodně vyměřených; ale o jaký význam závažnosti se jedná v posledním případě?

Pokud se jedná o první aspekt, a to určení anomálie ve vnitřních výrazech, není pochyby, že znalec se bude muset přidržovat koncepcí závažnosti platné v psychiatrii. Pokud jde o druhý aspekt, a to význam anomálie na duševní schopnosti jedince připravujícího se na sňatek, otázka je částečně jiná, poněvadž měřítko souvislosti jsou jiná, nebo lépe, jiný

je předmět zkoumání, které požaduje soudce. A to závažnost nebo její nějaký odstín, se přesně odvolává na účinek anomálie na jedince připravujícího se na sňatek ve chvíli učinění souhlasu, v mezích jednotlivých důvodů neplatnosti. Všimněte si, že ne náhodou tento aspekt znaleckého hodnocení a hodnocení následujícího – soudního, směřují ke konvergenci do stejného předmětu.

Přesto zůstává rozdílnost v perspektivě způsobená metodickou rozmanitostí (mezi psychiatrickým a právním přístupem), určitá částečná rozdílnost ve formulaci parametrů, které mají na paměti znalec a soudce). Stačí si všimnout, že zatímco pro soudce je mimo jiné povinné měřítko *podstatných* manželských závazků (omezme se na kán. 1095, °3), znalec musí naopak mít na paměti obecnější případnou nemožnost dostát úkolům vztahujícím se k manželským závazkům (článek 209, § 2, °3 DC). Z toho důvodu vzniká potřeba, aby znalec dospěl k přiměřenému modelu mysli posuzovaného takovým způsobem, aby soudce poté mohl dovést patřičná hodnocení a správně pochopit význam znaleckého posudku a tudíž i jeho hranice.

Záležitost se později komplikuje kvůli skutečnosti, že znalec, který musí předložit svoje mínění týkající se účinku zjištěné anomálie, musí mít na paměti i zdroje zkoumaného subjektu;¹⁰ v psychologii to znamená prošetřit

⁸ Na jedné straně se žádá «*quaenam sit natura et gravitas causae psychicae*», na druhé straně se předpokládá příčina (n.b., je to výraz vyvozený legislativním řádem, chápaný jako *causa psychica incapacitatis*) ve vztahu s domnělou neschopností vyhovět manželským povinnostem.

⁹ Není mým úkolem zastavovat se u lingvistických aspektů italské verze, která ne příliš šťastným způsobem překládá slovo «*laboret*» uvedené v konjunktivu s «*provoca*» vyjádřeném v indikativu, kvůli čemuž se ztrácí původní smysl hypotetické situace, jež je spjata s žádostí strany žalující, avšak není ještě soudně prokázaná.

¹⁰ Velmi jasně se k tomu vyjádřil Jan Pavel II. ve svém projevu k Římské rotě z 25. ledna 1988, ve kterém mimo jiné požadoval, aby znalec: «*vykonal další úsilí, přiměvši svoji analýzu k hodnocení příčin a podléhajících dynamických procesů, aniž by se zdržoval pouze u příznaků, které z toho pramení*» (AAS 82 [1988], str. 1182, °7) a prohlašuje přitom, že «*pouze taková celková analýza subjektu, jeho psychických vlastností a jeho svobody, která směřuje k hodnotám, které se samy v sobě uskutečňují, je užitečné, aby byla ze strany soudce přetlumočena do kanonických kategorií*» (*tamtéž*, str. 1182 s, °7).

například výjimky, *resilienza*¹¹. Znalecký posudek posléze upouští od izolovaného účinku patologie a obrací se spíše směrem k účinku kontextualizované anomálie,¹² bez toho, že by se vyjadřoval ke způsobilosti nebo nezpůsobilosti jedince připravujícího se na sňatek: toto je samozřejmě úkolem soudce, ne znalce.

Shrňme si to. Kvalifikace «závažnosti» se ve věci nezpůsobilosti k vzájemnému souhlasu určitě zdá být polyvalentním termínem. Když budeme chtít zúžit oblast zájmu na pouhé určení příčiny, z níž údajně vychází jedna z forem nezpůsobilosti, které se přímo vztahují ke znalecké práci, vyjdou najevo dva různé významy: «závažnost» vnitřní/niterná a také «vnější» závažnost anomálie. Ta první se týká dosahu chorobného faktoru zkoumaného v sobě samém (tak jak bývá posuzován v psychologicko-psychiatrickém oboru); tato závažnost se týká spíše obecného fungování subjektu, nehledě na případné specifické problematiky v souvislosti s manželským souhlasem. Druhá závažnost se naopak týká stupně dopadu anomálie na psychické schopnosti a na psychické procesy zapletené do formování a projevu manželského souhlasu nebo plnění manželských povinností.

2. Koncepce závažnosti v psychologicko-psychiatrickém rámci

Vstupme nyní do jiného rámce. Závažnost v psychiatrické klinice se týká lidského nitra, vzhledem k ose normálnost vs. patologie a nevyjadřuje se pouze k oblasti takto defi-

nované, jak se tomu stává z přísně kanonického hlediska. Nitro je soubor biologických faktorů, který pocituje, formuje se, v čase a prostoru, v nitru historických a společenskoo-kulturních procesů, tudíž nezbytně také hodnocení psychických anomálií jde touto cestou. Osoba na své existenciální pouti vytváří řadu odpovědí na prostředí (adaptace mezi vnitřním a vnějším světem). Stálost těchto odpovědí je obecněji známá jako personologický charakter. Existují klinické testy a postupy, již teď známé a vědecky ověřené na statistickém základě, které, protože sondovaly i funkcionální oblasti, shromažďují konečné výsledky (stupnice) a popisují funkčnost lidské duše a její nefunkčnosti. Studia o anomáliích jsou mnohostranná a zvláštní důležitosti se jasně dostává hodnocení vyjádření patologie. Až dodnes, nové pohledy na závažnost příčně procházejí chorobopisnými kategoriemi a vyznačují se nejenom kvůli předloženým psychopatologickým aspektům, ale také kvůli obtíži, kterou může subjekt mít pro obnovení a dodržení terapeutického vztahu v čase, kvůli společensko-vztahovým charakteristikám v životní souvislosti a kvůli často významným podpůrným potřebám. Jiné zkoumané parametry pro vyjádření úsudku závažnosti v klinickém šetření jsou omezení ve schopnosti jedincovy autonomie, snížení sociálních dovedností, snížení kvality mezilidských vztahů, obtížné vedení citových záležitostí, všednosti a volného času.

Podle toho, co bylo souhrnně uvedeno, je zřejmé, že medicína a klinika jsou kompli-

¹¹ Termín je ponechán v originále: la resilienza. Pozn. překl.

¹² Na důkaz negativního příkladu doporučuji podívat se například na výrok coram Ragni z 12. července 1994, ve kterém referuje jeden znalec, který se silně neshodoval s předchozími znaleckými posudky a mimo jiné zastával názor: «[předchozí znalci] redukuje stranu žalující na jeho nemoc, a to že mají na paměti pouze to negativní a přehlížejí to pozitivní, které se vyskytuje v každé lidské situaci, i té patologické a které může kompenzovat to negativní nebo snížit jeho účinky a následky» (RRDec., svazek LXXXVI, str. 39, °12).

kované systémy, v nichž se odráží mnohé varianty. Lékařské vědy si vskutku počínají spíše jako termodynamický systém, než jako systém mechanický; jejich reprodukční schopnost není garantována. Termodynamický systém opravdu velmi pociťuje následky prostředí (tudíž v nesčetných proměnách), zatímco naopak mechanický systém je garantován zákony *příčina-efekt*. Je známo, že jednomu působení na lidského jedince neodpovídá jedna předurčená reakce, proměnné lidského systému zdraví-nemoc si mezi sebou podávají zprávy do takové složitosti, pro kterou je předvídatelnost účinku určitého podnětu v podstatě nemožná; v tomto smyslu je klinický systém «termodynamický». Toto je zjevně způsobeno dvěma důvody: lidský faktor a nástroje, jež máme k dispozici k jeho měření. Na jedné straně máme krajní variabilitu lidského substrátu – duše, v níž je norma často přechodná a definice pomíjivá, zatímco na druhé straně existují jednotky míry, a to psychologicko-psychiatrické vědy, které jsou také podrobeny nepřetržitým změnám. Ne náhodou se psychiatricko-klinické hodnocení často provádí *a posteriori*, po uzavření procesu, když se objeví příznaky a již se rýsuje syndrom.

Pro hodnocení koncepce závažnosti je vhodné vyjít z koncepce anomálie, přirozené ze znalostí, které stojí za to takovou koncepcí «tvořit». Abnormalita je navíc vskutku bezprostředním odlišením ve srovnání s koncepcí normy. Samozřejmě je třeba říci, že když se sdílí společné prostředí, jedinci směřují k tomu, že si snadněji a přirozeněji všimnou spíše rozdílnosti, než aby hodnotili svou ob-

vyklou normálností; v několika známých případech i sama věda definovala koncepce normy vycházejíc z velmi zřejmých koncepcí abnormality. Definice normálnosti se týká oblastí lidských věd a dbá při tom na co okolnosti, se kterými jedinec osobně vyladuje kulturní melodii a svou svobodnou vůli. Je tedy evidentní, že koncepce závažnosti, odvozené z vědeckých pracovních nástrojů, se musí vyjadřovat vzhledem k jedinci a odvolávat se nejenom na lidskou biologii, ale mít také na paměti příbuzenstvo, věk, vzdělání, společenské postavení, kulturu příslušnosti, jakož i údaje, které vyšly najevo z anamnézy.

V kanonické oblasti se nechává spadat do koncepce anomálie jakýkoliv *deordinatio* psychologického a psychiatrického zájmu. Termínem «anomálie» se rozumí velmi obsáhlé spektrum jevů: při jakékoliv obtíži nebo psychické poruše z dětství, při růstu, z důvodu věku (slabomyslnost) se mluví jako o Psychotické poruše povahy, úzkosti, sexuality, výživy, přizpůsobení a osobnosti (DSM-IV-TR),¹³ atd. Anomálie jsou poté pečlivě posuzovány soudcem vzhledem k jejich skutečnému účinku na jedince svobodu, «jméno a příjmení», vložená do jeho jedinečného a nesrovnatelného příběhu, který zvolil a rozhodl se vzhledem k druhé lidské bytosti, v tom čase a na tom místě vstoupit do manželství a vykonat tak potom (výměnou slibu) svoji vůli. Metaforický obraz, který vychází najevo z tohoto pozorného procesu, je obraz «filtru podobného odlévací formě jen na jedno použití». To znamená že na konci postupu, který podrobně posuzuje různé anomálie ve srovnání s výše uvedenými výrazy, je konečný

¹³ AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. DSM-IV-TR, Washington 2000 (itals. Překlad *DSM-IV-TR. Diagnostický a statistický manuál duševních poruch*, Masson, Milán 2002).

posudek o závažnosti účinků na manželský souhlas odlišujícím výsledkem, aplikovatelným pouze do té specifické existenciální situace a nelze ho rovněž uplatnit v jiných podobných situacích či zevšeobecnit. Tento způsob postupu je postaven proti vědeckému přístupu, kdy jsou kritéria orientována směrem ke schopnosti reprodukce a statistické předvídatelnosti patologií.¹⁴

V psychologickém a psychiatrickém oboru, úsudek týkající se závažnosti určité anomálie nebývá přetlumočen vzhledem k tak specifickému *terminus comparationis* jako termín manželství. V klinické realitě lidský jedinec nebývá hodnocen jako *těžce nemocný* jenom kvůli skutečnosti, že není schopen uzavřít manželství; příslušné oblasti, které vedou k závažnosti jsou různé a zahrnují existenciální celkovost jedince. Způsobilost splnit komplikovaná rozhodnutí, realizovat je a obstát při nich v čase, je hodnocena uvnitř dalších činitelů.

V souhrnu je koncepce psychologické nebo psychiatrické anomálie častěji orientována směrem ke globálnímu fungování jedince, poněvadž se obrací jak na specifické, tak na praktické oblasti. Všechno toto musí odpovídat požadavkům kliniky: diagnóze, prognóze, průběhu nemoci, léčení, rehabilitaci, samozřejmě v čistě globálních oblastech. V tomto procesu klinika jednou dává více důležitosti zařazování do příhrádek a do kategorií jako v DSM-IV-TR, jindy poskytuje více pozornosti dynamickému vývoji patologie, jak se znovu objevuje například v příručkách fenomenolo-

gie. Takové patrné vychýlení od uniformního metodologického přístupu má mnohé důvody: to může být podmíněno orientací různých myšlenkových škol nebo také společenskými jevy, které působí na lékařskou kulturu.

Nejvhodnější metafora k vystižení myšlenky fungování hodnocení psychopatologické závažnosti, tak jak je vykonávána ve vědecké oblasti, je metafora *hřebenového filtru*, kde jsou různé funkce jedince hodnoceny a srovnávány paralelně, na základě statistické zkušenosti. Konečný úsudek, oproti úsudku kanonickému, je hrubým výsledkem, který se vypracuje později. To znamená, že klinický úsudek, diagnóza závažné psychopatologie, není kategorickým produktem; jeho expresivnost potřebuje být orientována podle nutností a nároků a může se tudíž efektivně měnit podle kontextů a uplatnění. Proto může nemocný mít například přípustnou funkčnost v myšlení, ale může být vážně ohrožen v citové oblasti. Různé paralelní vědy (psychologie, lékařské vědy, antropologie, biologie, filozofie, genetika, atd.), vytváří filtr, podrobují ho ověření a bez přestání ho přizpůsobují společensko-kulturním a prostorově-časovým měřítkům. Všeobecně současná tendence je mít jako výchozí jednotku koncepci člověka tak, jak je vymezena různými souvisejícími kulturami, a koncepci obecného fungování jedincova duševna. Opravdu v případech obtíže nebo poruchy, nejsou psychické aktivity plynulé a integrované, ale naopak zapřičiňují únavu a energetické vydání. Proto se mluví o nemoci, když je jedincovo fungování hluboce

¹⁴ Analogicko postupu bývá použito vzhledem k soudnímu hodnocení způsobilosti strany splnit podstatné povinnosti manželství, a to těch, které ve svém čase přijala. Může se opravdu stát, že ze skutkového hlediska jedinec uzavře manželství, aniž by měl požadovanou způsobilost. V takovém případě, tím že chybí «způsobilost k uskutečnění» toho, co bylo přijato v souhlase, může být manželství prohlášeno za neplatné: «ad impossibilia nemo tenetur».

narušeno a myšlení, emoce, vnímání, kontrola impulzů jsou dezorganizovány a jménem příznaků se prohlašují za známé fenomenologické projevy. Ty posledně zmiňované cítí následky, jak v jejich projevu, tak v dialogu, který tvoří; sémantickou kulturní síť a zřejmým systémem souvislosti a všechno toto dodává důležitost nemoci. Jak první a také tento poslední kulturní rámec představují spektrum, skrze které nastává posouzení klinické závažnosti, což je stále také společenský úsudek.¹⁵

3. Srovnávací shrnutí

Byly předloženy dvě sémaziologie koncepce závažnosti. Z toho, o čem bylo výše pojednáno, s lehkou intuicí vyplývá složitost výkladu psychiatrické koncepce závažnosti uvnitř kanonického řádu. Sama přítomnost dvou různých kulturních pramenů tvoří páteř, situace, kdy jsou přítomny dva interpretující registry, které musejí mít možnost vést dialog. Koncepce, úsudky morální kvality lékařsko-právní valence jako anomálie, zralost, závažnost, atd., vedou přes hranici, kterou je nezbytné neustále tlumočit.

Jedna z nejkomplikovanějších věcí v oblasti kanonického manželského řízení, týkající se předmětu platnosti/neplatnosti souhlasu, je «tlumočení» koncepcí psychiatrických závažností uvnitř kanonického práva. Připomněli jsme si, že již uvnitř samotné psychiatrie je tento argument extrémně rozčleněný; týká se mnoha vědeckých disciplín paralelních s psychologickými a psychiatrickými vědami. Biologie duševních procesů, kultura společnosti, sociologie, adaptace rodinných společenství v oblasti, historie národa a je-

dincův příběh se protínají a mají za následek klinické souvislosti.

Kanonické právo představuje pro psychiatrického znalce jeden ze štěpných oborů, kde mohou nechat sbíhat svoje vědění. Sama existence dvou interpretujících registrů vyjadřuje nutnost interdisciplinárního dialogu mezi kanonickým právem a psychiatrií. Jedna z největších obtíží interakce mezi psychiatrickým znalcem, který je nositelem jednoho svého vědění a mezi církevním soudcem, v očekávání technického názoru, je jejich vzájemné pochopení překážky bránící vnitřní svobodě a převzetí podstatných manželských práv. V klinice se koncepce anomálie vyjadřuje jako «odnětí nebo jako falšování funkcí lidské fyziologické normy», zatímco v kanonickém právu na sebe všechno bere humanističtější pohled a rozumí všem odchýlkám, nejenom biologickým, variantám lidské existence, ale například i těm morálním.

Psychická anomálie proto představuje základ, od něhož se odvíjí uvažování soudce; jak je vidět, v tomto oboru je koncepce závažnosti centrální. Je na specialistech a lékařích zkoumat předložený případ, aby dospěli k diagnóze a ke svým známějším lékařsko-právním důsledkům a aby odpověděli na otázky, které jim předložili vykonavatelé spravedlnosti, přítomní v soudním řízení. Znalec diagnostikuje případnou anomálii a objasňuje následky, které taková anomálie má v životě jedince ve výrazech snížení společenské a pracovní funkčnosti, kontroly citů a impulzů, zachování schopnosti odhadu, atd. Toto lékařsko-právní hodnocení (částečný úsudek, definice *vnitřní závažnosti* anomálie) musí být později upřesněna ve výrazech účinku,

¹⁵ G. PIZZA, *Lékařská antropologie*, Carocci, Řím 2005, str. 84 a 193.

který případná anomálie má na používání psychických pravomocí.

Kdežto hodnocení vážného *defectus discretionis* je hodnocením, které se umísťuje již zvenčí oblasti spjitosti znalce, protože už není spojeno s psychickou anomálií jako psychiatrický syndrom, ale s psychickou anomálií jako sjednanou kanonickým právem: s přihlédnutím na tento údaj jedinec, který vstoupil do manželství s jinou specifickou lidskou bytostí, za těch a těch prostorově-časových podmínek a v tom a tom společensko-kulturním kontextu. Na znalci je však žádáno, aby vykonal následující krok, vzhledem k holé definici psychologicko-psychiatrického stavu účastníka ve chvíli učinění souhlasu. V souvislosti s rozvahou v úsudku se na znalci žádá, aby ohodnotil vliv anomálie – jestliže by byla zjištěna – na psychickou a výběrovou pravomoc ve vztahu k důležitým rozhodnutím. Když vyjádříme hodnocení, pokud jde o stupeň takového vlivu, znalec doplňuje svoje mínění a získává koncepci *vnější závažnosti* nemoci. Podobně je tomu v případě hodnocení vlivu takové anomálie ve spjitosti s otázkou, jestli byl zkoumaný subjekt schopen dostát úkolům vztahujícím se k manželským povinnostem.

Při vysvětlování vývoje mezi vnitřní závažností určité anomálie a její vnější závažností se uzavírá práce znaleckého prokazování; tímto způsobem tudíž hodnocení spěje k tomu, že je extrémně přesné, specifické a jedinečné. Soudce, který použije znaleckého posudku, vychází z údaje vnější závažnosti a přesto musí předtím vykonat účelná hodnocení týkající se důkazní síly znaleckého posudku. Přesto je užito výrazu «závažnost», který potenciálně vyvolává neporozumění, protože tento výraz se objevuje u obou in-

terpretací: u pojetí lékařsko-psychiatrického i u pojetí kanonického práva. Stále se tedy budou vyjmenovávat nejběžnější dvojakosti konfrontace mezi znalcem na jedné straně a soudcem a advokáty na straně druhé.

Neporozumění mohou vycházet z epistemologického základu a obvyklé teoretické části, například:

- považovat *patologii* za vážnou (schizofrenie, endogenní deprese, poruchy osobnosti, atd.) a tudíž pokládat za vážné také její skutečné vyjádření k posudku;
- shledávat *příznak poruchy* jako závažný (kontrola impulzů, fobie, perverze) a automaticky k tomu přiřadit také závažnost k vyjádření úsudku;
- nepovažovat *patologii* za závažnou a tudíž také působení na úsudek jako nezávažné.

Neporozumění mohou vzniknout z dvojakosti užití výrazu/termínu «závažný» ze strany znalců v soudní oblasti, například:

- znalec považuje nemoc za závažnou, protože se řídí určitou vědeckou literaturou, která již nemoc definovala;
- protože znalec navazuje na určitou klasifikaci (například DSM-IV-TR), který takto definuje syndrom, nebo se řídí školou s určitým zaměřením (analytickou, psychodynamickou, týkající se poznávání a chování, neurobiologickou);
- protože uvedené symptomy jsou v souhrnu závažné;
- znalec nepovažuje *patologii* za vážnou (nebo považuje) ze svého osobního přesvědčení, týkajícího se toho, co je to manželství.

Neporozumění vyvozená ze zjištění ze strany soudce, jaká anomálie byla definována ja-

ko závažná, například:

- soudce používá v posudku označení «závažný» jako kouzelný proutek;
- soudce považuje za jisté, že «závažný» v nedostatku rozvahy má stejný význam v psychiatrické klinice (vnitřní závažnost);
- soudce spoléhá na to, co řekl znalec nebo spoléhá na jeho doslovné vyjádření závažnosti.

Soudce se může zřici svého šetření ve srovnání s vědeckou zjevností z různých důvodů. Povinnost srovnávat s teoriemi lékařské vědy ho může například zastrašit, kdyby se nejednalo o argumenty zákonité náležitosti. Nicméně riziko větších nepochopení se vztahuje k samotnému dialogu mezi znalcem a právními osobami. Srovnání koncepce závažnosti předpokládá, že znalec, soudce a advokáti umí sdělit příslušné kompetence, vyjádřit je tak, aby byly pochopitelné pro další osobu a zaujmout stanovisko vzájemné spolupráce. To však s sebou nezřídka nese obtíže.

Závažnost v klinice (*vnitřní závažnost*) se vskutku vyjadřuje ke koncepci obecného fungování jedince, zatímco koncepce závažnosti v kanonickém právu se týká převážně vlivu, který anomálie má na vnitřní svobodu nebo výkonnou způsobilost. Z toho vyplývá, že tematiky, které vycházejí najevo v soudních řízeních, jsou různorodé a jestliže se na jednu stranu zdá jasné, že zjednodušování není nejlepší volbou, na druhé straně je reálné riziko, když je snaha «podpořit nicméně nějaký výsledek». Je to ta stejná rozdílnost výkladu mezi dvěma registry, aby byla stanovena ne zcela vypracovaná řešení a která nevedou ke správnému záměru.

Obtíže se objevují již modalitách předložení otázek, které soudce a advokáti navrhuji

znalcovi. Ta stejná jednoduchá otázka: «říká znalec, zda byla anomálie závažná?» je sama o sobě zdrojem nepochopení, neboť podporuje užívání obecného výrazu «závažný», který by znalec mohl vnímat pouze ve svém odborném jazyce, zatímco existuje dichotomie významů a je důležité ji mít na paměti.

Znalec psychiatr může považovat anomálii, symptom nebo syndrom za závažný, protože se vyjadřuje k neplatnosti, kterou potenciálně a prakticky vytváří. Jestliže anomálie, ačkoli vytváří velkou neplatnost, není ve vzájemné interakci se systémem hodnot vnitřní svobody jedince takovým způsobem, aby způsobila absolutní překážku ve vztahu k tomu, co je specificky označeno v takové koncepci, podle kanonického práva se zmíněná anomálie nepovažuje za závažnou.

Naopak, anomálie hodnocená znalcem psychiatrem sama o sobě jakožto lehká, protože souhrn příznaků a/nebo vytvořená nevýhoda střídavě nepůsobí obtížně na psychické pravomoci nebo na obecné fungování jedince, může naopak být považována za závažnou v soudní oblasti, jestliže by bylo jedinci bráněno v jeho vnitřní svobodě hodnotit a zvolit si manželství, nebo aby zneplatnila ve chvíli učinění souhlasu jeho skutečnou způsobilost splnit přijaté povinnosti.

Obě jednotky míry, obě nazývané «závažnost» nejsou zcela ekvivalentní nebo synonymní.

Je tedy evidentní nutnost dodržovat u tématu kromě epistemologické korektnosti také tu formální. Jedna otázka týkající se závažnosti by byla položena v ergometrických termínech, aby se předešlo sklouznutí mezi dvěma registry. Například je užitečné položit otázku ve výrazech, které znalce dovedou k vědomí vlastních hranic a současně ho bu-

dou nabádat k vedení zkoumání. Toto je nutné, protože, jak jsem řekl, mnozí znalci se mohou krátkodobě prohlásit za soudce (to je běžná věc) nebo ztratit směr svého jednání, když se odvrátí pozornost od kliniky k osobní morálce.

Ústřední je problém uvážlivosti/přemýšlivosti terminologie. Znalec musí mít jasno v tom, co po něm žádá soudce, když je na něho vznesena klinická otázka: soudce žádá - když se vezme v úvahu všechno, co se specialista dozvěděl a porozuměl, zda se setkáváme s anomálií, která, když uvážíme všechno (eziologii, prognózu, fenomenologii), způsobuje vážný účinek na záležitost, jež se má vykonat. Toto není znalcům stále zřejmé. Z toho důvodu může být užitečné předložit rozčleněnější otázky.

Zde je několik příkladů otázek rozčleněných a uspořádaných takovým způsobem, aby znalec mohl vystihnout komplikovanost celé otázky:

- Anomálie měla takový vliv, že mohla poškodit schopnost kritického chápání a schopnost sebeurčení k vykonání manželského souhlasu? V případě, že ano, v jaké míře?

- Taková anomálie, v době konání sňatku, byla pro svou takovou závažností a dopadem, že vytvořila překážku rozumové a volní schopnosti? V případě, že ano, uveďte přesně, jak tato patologie ovlivnila intelektuální schopnost, s odvoláním na akta a uveďte příklady a citace. Určete závažnost takové patologie a její vliv na schopnost bedlivě zvážit manželské povinnosti zúčastněných stran.

- Jestliže jste u posuzovaného diagnostikoval/a anomálii, jaké byly její účinky na kritickou schopnost posuzované osoby, pokud jde o důležitá životní rozhodnutí?

- Do jakého období spadá taková anomálie? Jaká je její příčina? Prodělala tato anomálie v průběhu času nějaký vývoj nebo byl její průběh stálý?

- Když rozvažujeme o diagnóze, jak anomálie podmínila při učinění souhlasu kriticko-rozlišovací schopnost, jakož i schopnost svobodného sebeurčení?

- Znalec říká, jestliže se u posuzovaného objeví patologie nebo alespoň anomálie na psychické nebo psychologické úrovni, ať je jejich povaha a závažnost jakákoli, s odvoláním na následky a dopady osobního, rodinného, společenského charakteru, atd.

- Co zamýšlí znalec, když tvrdí, že zúčastněná strana byla postižena vážným syndromem? Můžete vysvětlit, jak se může považovat za závažný význam anomálie, kterou jste zjistil? Způsobila tato anomálie následky na jeho způsobilost stát se matkou/otcem, apod.?

- Co rozumíte tím, když mluvíte o výrazné depresi typu povahy? Jak se tato anomálie projevovala v manželském životě?

- Jak působila Vámi zjištěná anomálie na způsobilost převzít a přijmout manželské povinnosti?

«Účinek», «vliv», «podmínění », následkem jsou výrazy zřejmější než pouze prostý výraz «závažnost», který specialistu uvede v omyl, zejména jestliže to není znalec expert. Je třeba stále připomínat, že psychiatr má sklon se domnívat, že norma v klinice není zachována v případě psychické poruchy, zatímco v kanonickém právu může být někdy norma zachována i v případě významné klinické neplatnosti.

Místem, kde se evidují váhavosti, pochybnosti, nepřesnosti, které vyšly najevo ze zna-

leckého posudku, je poté nepochybně *recognitio peritiae*. Na tomto místě musí vykonavatelé spravedlnosti být schopni pečlivě pátrat v životě účastníků po faktech, která mluví proti koncepci závažnosti, kterou vyjádřil znalec. Někteří specialisté opravdu směřují k tomu, že se opět vrátí k *výjimkám v teorii*, a to že prošetřují statistiku chování jedince a kloní se k evidentnějšímu projevu určité tendence. Přesto je výjimka v kanonickém právu důležitá, protože ukazuje, že jedinec měl problém vykonat určitou věc, ale byl při nějaké příležitosti schopen řídit svoje problémy. Proslov o obtíži spíše než o nemožnosti by byl zákonitě jasně vyjádřen kvůli prvotní důležitosti pro její pochopení. Je žádoucím pravidlem, aby bylo žádáno, zda jedinec měl potíže, ale mohl ji se snahou překonat nebo zda se naopak jednalo o nepřekonatelný blok, o nezadržitelný impuls, atd. Tímto způsobem znalec pochopí, že se musí vyjadřovat k jedné specifické vlastnosti, k jednomu selektivnímu a kvantitativnímu působení.

Jiná důležitá otázka vychází naopak od znalce: jak se zachovat, jestliže mu nebyly položeny otázky ke stanoviskům, které on považuje za důležité? Klasickým příkladem je, když si znalec všimne, že u strany, která se nezúčastňuje šetření, se projevila nějaká porucha. Jiným příkladem je případ disonance s předchozím znaleckým posudkem, který je

obsažen ve spisech. Znalec musí vědět, že je oprávněn dodat to, co považuje za nezbytné, aby pomohl soudci, i když tam v tomto ohledu není specifická otázka.

Z toho, co bylo diskutováno výše, vyplývá evidentní problém znalosti či neznalosti ze strany znalce o jednáních soudu, o jeho specifických nutnostech, principech práva a způsobilosti používat kategorie psychiatrického vědění v tak specifickém prostředí jako je kanonický soudní dvůr. V tomto kontextu se objevuje ještě další úvaha: vzhledem k tomu, že specialisté na duševní zdraví nemají žádnou specifickou profesionální přípravu, aby se mohli přiblížit oblasti kanonického práva, možná by bylo vhodné předem připravit nástroje, které by dovolily přípravu budoucích znalců kanonického soudního dvora a jejich pozdější školení?

V souhrnu, dialog mezi znalcem, advokáty a soudci je složitý, protože se odehrává na více úrovních; tyto úrovně mohou být považovány za nepochybné nebo mohou být zanedbány. Nebo mohou být rozvinuty, aby byly stále více schopny sdělovat, v zájmu hodnověrné spravedlnosti.

Dr. Paolo Cianconi
Lékař chirurg, specialista v psychiatrii,
Psychoterapeut – antropolog,
Znalec u Soudu/Tribunálu Římské roty

Překlad článku z: Quaderni dello studio rotale, 18 (2008), 19In.

Přeložila: Bc. Markéta Letfusová